

ПЕРЕДМОВА

Ірина Ходак

В історії українського мистецтва навряд чи знайдеться художник, спроможний конкурувати з Василем Кричевським (1872–1952) як за універсальністю обдарування, так і за значимістю створеного практично в кожній із царин — архітектурі, дизайні, малярстві, графіці, декоративно-вжитковому мистецтві, сценографії, кінематографії. Ще на творчому злеті колеги відчували в ньому постать ренесансного кшталту¹⁾, а він — ніби виправдовуючи сподівання — повсякчас дивував новими гранями і як мистець, і як ревний колекціонер, невтомний дослідник, палкий публіцист, художній критик, громадський діяч, пам'яткоохоронець, і, безумовно, педагог, без якого неможливо уявити становлення вищої художньої освіти в країні. Сучасники та нащадки не шкодували епітетів для майстра, чий творчий доробок маніфестував і уречевив національне відродження першої половини минулого століття, та, певно, однією з найобразніших (і відповідно найчастіше цитованих) залишається характеристика, яку дав йому понад піввіку тому Святослав Гординський: «Якщо уявити собі мистецтво якогось народу як храм, що спирається на колони, то, власне, однією з таких колон українського мистецтва був покійний Василь Кричевський»²⁾.

Хоч як дивно, у незалежній Україні ім'я В. Кричевського поки що не спромоглося повернути собі той культовий статус, який мало на батьківщині в першій половині та зберігало в діаспорі в другій половині ХХ ст. З чим це пов'язано? На позір може видатися, що ситуація зумовлена поверховим розумінням його дороб-

ку й упередженим ставленням на певних етапах нашої історії до мистців, які зверталися до національної традиції. Звідси зневажливі закиди в «ретроспективізмі», «етнографізмі», «фольклоризмі», «традиціоналізмі». Але якщо так, то чому культовими постатями давно вже стали сучасники художника — Михайло Бойчук і Георгій Нарбут, перший з яких наснажувався українським середньовічним культовим малярством, другий — бароковою культурою і народним мистецтвом? Щоправда, на відміну від харизматичного М. Бойчука з виразним тоталітарним складом характеру, лагідний на вдачу В. Кричевський, попри чималу кількість учнів, послідовників та епігонів, не міг похизуватися чітко окресленою школою з войовничими деклараціями й такими самими методами утвердження власного еґо. До того ж він не має плакатного образу мученика системи, подібно до свого затятого опонента та низки його прибічників. Коли советська влада, яку радо прийняв М. Бойчук, знищувала його в горнилі масового терору, В. Кричевський — творець Великого і Малого Гербів та інших інсигній Української Народної Республіки — продовжував отримувати відповідальні державні замовлення та відзнаки, зокрема заслуженого діяча мистецтв і доктора мистецтвознавчих наук, а чиясь невидима рука раз у раз викреслювала його ім'я з переліку членів так званих контрреволюційних організацій у протоколах допитів представників культурної еліти. Звиклі до чорно-білого прочитання історії нагадають, що «з конечності збереження життя» мистець тоді навіть відцурався рідної мови, завдяки чому йому «пощастило пролізти крізь вухо голки сталінських чисток»³⁾. Але небагато задумуються, чого вартувало створити

¹⁾ Труш І. Українська артистична вистава у Києві. III. Василь Кричевський / Іван Труш // Діло. — 1912. — 26 січ.

²⁾ Гординський С. Василь Григорович Кричевський (1872 р. — 1952 р.) / С. Гординський // Свобода. — Jersey City, 1952. — 30 листоп. — Чис. 40. — С. 1.

³⁾ Самчук У. На коні вороному : спомини і враження / Улас Самчук. — Вид. 2-е. — Вінніпег, 1990. — С. 203, 204.

заховують повний спокій; хвилі мають рисунок коріння...

Взагалі рисунок такий, що гірше трудно. Воли виглядають як свині, коней мало — козачество ходить більш пішо, але де попадеться ся кінь, то краще б його не було. Жіночі лиця старообразні, негарні — майже ніодного милого лиця, хоч

в ілюстрованих місцях поезій описують ся лица красиві. Перспектива просто страшна. Виконанне незвичайно невиразне.

Видавець краще б зробив, якби повиймав ілюстрації з ілюстрованих випусків і пускав би самі Шевченкови твори без таких сумнівних додатків.

ПРОТОКОЛ ЖЮРІ.

Року 1912, 8 січня

Засідання журі по виборі проектів для павільону українських книгарень на Київській краєвій виставці.

Прислано 13 проектів під девізами: «Хмара», «Поступ», «Зіронька», «7½», «Дочка», «Квітка», «На Новий Рік», «Чоловік з України», «Поділля», «Весняний вечір», «Стодоля», «Сіверщина», «Кобза».

Одноголосно ухвалено проект під девізом «Хмара». По распечатанню конверта під девізом

«Хмара» виявилось, що автор проекта є Микола Олексієвич Шехонін, громадянський інженер з Києва.

В ухваленому проекті, на нашу думку, треба зробити де-які відміни: на поперечній частині хати слід би вробити більший спуск даху, потім викинути комін і зробити башту нижчою.

*П. Холодний,
І. Бурячок,
В. Кричевський*

РОЗУМІННЯ УКРАЇНСЬКОГО СТИЛЮ

(1914)

Здеякого часу в нашій пресі надто часто і досить неправдиво почали уживати слова: «Український стиль».

Років 12–15 тому публіка широка цілком не знала і не уявляла собі, що може існувати стиль «Український». Згодом, дякуючи праці скількох

одиниць, народився інтерес до цього стилю, і під нього почали, не розбіраючись, підводити все культурно-містецьке надбання України. Далі, — в останній уже рік, коли де-хто з наукових дослідників, аналізуючи архітектурний матеріал, зауважив, що всі, майже, будови трьох останніх

НАРБУТ В УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

(1928)

Вмирні часи я Юрія Івановича Нарбута не знав.

Наше знайомство точилося в ментрежному житті найбільшого піднесення громадянської війни.

З лагідною посмішкою Юр. Івановича, із згуками голосу його мимоволі асоціюється в моїй уяві цокотіння кулетів і далеке бухання гармат.

Ще в літі 1917-го року, коли остаточно було вирішене утворення Української Академії Мистецтва, — прийшов до мене Д. В. Антонович з пропозицією запросити художника Нарбута на професора графіки. Обоє ми були членами комісії по заснованню Академії і розуміли, який великий здобуток матиме Академія в особі Нарбута, интересного, талановитого графіка й бездоганного майстра.

14-го жовтня Комісія обрала до Академії вісім професорів, в число яких ввійшов і Юр. Ів. Нарбут.

З'організувати Академію Комісія постановила по системі індивідуальних майстерень.

«Як в ліпші дні Ренесансу учились іменно в приватних майстернях окремих майстрів, — сказано було в офіційній пояснючій записці, — так сконструйована й Академія Мистецтва. Вона состоїть з таких майстерень:

КРИЧЕВСЬКИЙ Ф. — жанр побутово-історичний, офорт, скульптура; МУРАШКО А. — портрет; ЖУК М. — декоративне малярство; КРИЧЕВСЬКИЙ В. — Українське будівництво й народне мистецтво; МАНЕВИЧ [А.] — пейзаж декоративний; БУРАЧЕК М. — пейзаж інтимний, літографія; БОЙЧУК М. — релігійне малярство, мозаїка, фреска, ікона, НАРБУТ Ю. — графіка».

Такий був склад професури й майстерень нової Академії. Перше знайомство наше з Нарбутом пройшло в різних клопотах і біганині в справах по утворенню нової Академії. Спочатку у Юр. Ів. почувалась ніби якась розгубленість. З столичної атмосфери він попав до провінційної і приглядався, обережно пристосовувався до нових людей та умовин.

На нас-же всіх цей веселий, огрядний чоловік з живими проникливими очима в одягу «земгу-

сара» одразу вплинув приваблююче. Пам'ятаю чітко, як ми, новообрані професори Академії Мистецтва, улаштували свою показову виставку і як підчас цього улаштування Юр. Ів. зі мною ближче зійшовся. Ми позносили свої роботи, і Нарбут розташував свій відділ поруч з моїм. Зрідка кидав він кому небудь з нас жартовливі поради і обережні дотепні спостереження. Робіт своїх він дав не багато, — не більш дюжини. Декілька літер з абетки, сільветний автопортрет, якісь руїни. Всі вони були остільки майстерні, технічно викінчені, що ми всі з захопленням розглядали їх.

У свою чергу Нарбут мені зауважив, що наводить у нас більш свіжі художні течії, ніж надіявся знайти в провінції.

Розглядаючи мій відділ, Нарбут найбільш зацікавився графіками. Особливо довго він стояв перед обгорткою до «Культурно-національного руху», — зробленою в стилі дерев'яної гравюри 16-го віку. Розпитуючи мене і згоджуючись із моєю площинною трактовкою і зпрощеною орнаменталією, він заявив, що це йому дуже подобається.

Розбалакавшись про стародруки та гравюри ранніх лаврських видань і дізнавшись, що я люблю і колекціоную художню старовину, він оживився і обіцяв на завтра-ж зайти до мене. На другий-же день він у мене був. З захопленням знавця-аматора розглядав він блакитні українські килими, побутові портрети 17-го, 18-го віку, старовинні меблі, смакував хинський фарфор, роздивляючись рисунки на йому. Срібні свічники, особливо Лизаветинські з гірляндами роз, привели його в екстаз. Що-ж до колекції народнього художнього виробництва — гутнього скла, кераміки й дереворізьби, — то Юрій Ів. виявив до неї цілковиту байдужість. Око його було виховане на тонкій техніці, і грубі речі народнього виробу на нього не впливали тоді. Він просто їх не помічав. За те, побачивши на столі в моїй майстерні старі кліше, гравіровані Григорієм Левіцьким, він з замилуванням взяв їх у руки, розглядав, хвалив і, загораючись захопленням фахового митця, знов балакав багато про стару

Ось про що говорить робота Василя Кричевського в кіно. Не Василя Кричевського, як певного індивідуума, а як представника найкращих зі старшої генерації українських митців.

Що дав тепер В. Г. Кричевський, як творець, як індивідуум, для молодшої нашої кінематографії?

Принісши сюди свої знання, свій досвід і свій хист, він чи не перший вдарив по тій потворній марі «пейзажності», що так міцно була засіла в нашому кіно.

Правда, один у полі воїн не зможе, часом, знищити всіх ворогів, і тому «пейзаж» ще має вхід до наших кіно-ательє, але машкару з нього вже зірвано, його викрито й спалюжено.

Осиковий кілок у могилу шароваристих малоросіян, цих витворів безграмотного ханжонківсько-дранковського «кіно творця» почав перший вганяти, безумовно, В. Кричевський. І то не бойовими гаслами чи фразами, а реальною роботою над реальним матеріалом.

Він почав учити абетці українознавства наших кінематографістів.

Така його робота над фільмами «Тарас Шевченко», «Тарас Трясило», «Борислав сміється».

Але цим він не обмежився: реставруванням, корегуванням того історично-побутового матеріалу, що в фільми вкладався.

В цій галузі В. Кричевський проробив величезну роботу. Коли багатьом картинам нашим можна багато де-чого закинути з боку правдивості історично-художнього оформлення їхньо-

го, то там, де працював Кричевський, вони були гарантовані від закидів.

Проте В. Г. Кричевський не тільки реставрує, але й деформує той історично-художній матеріал, що за допомогою його він оформлює декорації та реквізит фільму.

В наслідок цієї роботи його ми й маємо ті майже графічно виконані декорації в «Звенигорі», що так яскраво підкреслюють і передають увесь легендарний характер сцен скандинаво-слов'янських.

Безумовно, в цій своїй роботі він дав ті взірці не реалістичних декорацій в кіно, як павільйонів, так і «натури», що мимоволі нагадують славетні декорації «Нібелунгів», які вважаються ще й досі за неперевершений етап роботи художника в кіно.

Проте є різниця: коли штучні ліси «Нібелунгів» вражають своєю бундючною розкішшю, своєю грандіозністю, але й поряд із цим несмаком та якимось купецьким «розмахом», то декорації «Звенигори» — менш «грандіозні» та «шикарні», проте глибші, культурніші і тактовніші. Вони не «пруть» із екрану, а зливаються в одне суцільне зі всім тим, що кадр заповнює.

І те, що, зливаючись, вони не розпливаються і не зникають і при способі позафокусного знімання, якого вжито в цих сценах, — свідчить за те, що В. Кричевський органічно ввійшов у кіно, пізнав його «таємниці» і не як реставратор, а як активний творець працював у ньому.

ВАСИЛЬ КРИЧЕВСЬКИЙ

С. Таранушенко

(1929)

Проф. В. Г. Кричевський — один з найвизначніших і заслуженіших перед українською мистецькою культурою майстрів старшої генерації. Про нього з повним правом можна говорити, як про митця-громадянина з широким діапазоном інтересів. Його творчість

у своїй основі демократична в найкращому розумінні цього слова. Його мистецтво завжди має ухил до практичного застосування. З природи своєї він чужий поглядів і практики відірваного від життя «мистецтва для мистецтва». Він завжди був активний ворог вузості, зашкарублості чи

**ВИПИСКИ З КНИГИ ВРАЖЕНЬ ВІД ПЕРСОНАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ ТВОРІВ
В. Г. КРИЧЕВСЬКОГО (КИЇВ, 1940 р.)**

Я посетил выставку работ заслуж. деятеля искусств В. Г. К. На выставке показано замечательное разнообразие и мастерство этого художника. На меня очень сильное впечатление произвели превосходный пейзаж «Торчелло» с его светлым и нежным колоритом и замечательно переданной перспективой, «На Днепре» с его облаками и плотами, «Пейзаж» (1901 г.), «Троянды» и др. Великолепны его маленькие работы, по четыре собранные в витринках, сочные и свежие, они поражают своею легкостью («Алупка», «Алупшта», «Харьков», «Дом»). В таких работах, как «Скелястий берег» и других морских пейзажах, в оттеняемой темнизою берега синеве моря чувствуется влияние великого Куинджи. Особо следует отметить рисунки Кричевского. Он замечательно понял и нарисовал психологические портреты «гоголевских типов», крестьян и др. По рисункам В. Г. К. можно учиться четкости линий и мастерской передаче фактуры. Несколько неудачны, по-моему, пейзажи «Кисловодск» из-за сухости его колорита и «Шишаки» (насчет последней я, может быть, ошибаюсь. Здесь сухость колорита оправдывается, пожалуй, сухостью песков).

Кричевский в этой выставке показал себя замечательным мастером пейзажа и рисунка, великолепным колористом, превосходным мастером акварели (пожалуй, лишь один Шовкуненко из всех украинских художников сравнится с Кричевским). У Крич. молодым художникам следует учиться быть *самими собой* (не подражая другим и не остервенело стараясь быть своеобразным, из ряда вон выходящим), творческому упорству и приобретенному многими годами замечательному мастерству. Достойной наградой старому художнику за его замечательное творчество является присвоение В. Г. К. советским правительством звания «заслуженного деятеля искусств». Искренно и сердечно поздравляю Вас, Василий Григорьевич, с высокой наградой и желаю Вам еще долго, счастливо и плодovито работать во славу советского искусства и на благо нашей счастливой работе!

В. Красный, уч. 7б кл. 52 ср. Киевской школы
29.06.1940

***

Быть самим собою, идти, не заимствуя техники, — показатель своеобразности, оригинальности, силы творца. Таким есть Кричевский В. Г. Колорит Кричевского — нечто особенное, своеобразное; плюс умение видеть и воспроизводить видимое, это все, что требуется от художника. Приятно и радостно, что в нашей стране, как нигде в мире, умеют ценить людей — творцов, каким есть и В. Г. Крич.

[без підпису]

***

Творчество художника Кричевского оценил, хороши работы дореволюционного времени, много вкуса и серьезной обработки. Недостаток — несколько тусклость общего вида пейзажа, работы более позднего времени с преобладанием сине-фиолетовых тонов, и разложение тонов хотя и сделаны техн. тщательно, все же не производят должного впечатления, и краска не пьянит, а все эстетическое удовольствие заключается в том, что краска действует, как музыка, как вино. В части графики все великолепно.

Интересны оформления различных постановок. Оформление Полтавск. музея великолепно, получил истинное эстетическое удовлетворение.

Киев (В. Петров)

***

Колоссальную ценность для творческих работников УССР имеет такой широкий показ творчества одного из крупнейших мастеров, В. Г. Кричевского, который дан на этой выставке. Хотелось бы здесь видеть больше работ Кричевского-архитектора.

09.07.1940 Правильно!!!! (Вербицкий)

***

Выставка В. Г. имеет большую ценность для растущих художников по оформлению. Она показывает, как надо неустанно работать и как надо с любовью и бережливостью относиться к каждой работе.

Интересны и оригинальны композиции орнаментов, так же поражают мастерством этюды.

(підпис)

***

ПЕРЕЛІК ПРАЦЬ ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА КРИЧЕВСЬКОГО

(1933 р.)

Умовні позначення:

Ар. — архітектура
Гр. — графіка
П. — письменництво
Пр. М. — промислове мистецтво
Т. — театральні оформлення
(+) — у автора

1891 р.

«Хатка з квітучим безом», акварель I. I. Загоскін (Харків)
«Ворожба», акварель, етюд I. I. Загоскін (Харків)
«Осінній пейзаж»
«Річка Основа під Харковом»
«Село Бабаї»
«Бабаївський пейзаж»
«Ліс у Бабаях», акварель, етюд
«Бабаївські липи»
«Криниця біля парку Квітки-Основ'яненка», акварель, етюд (+)

1892 р.

«Куток залізничного моста на фоні пейзажа» (+)
«Пейзаж з залізничним мостом», акварель арх. А. К. Шпігель (Англія)
«Садок і двір у Шпігеля», акварель, етюд (+), участь в буд[уванні]
Торгових Рядів в Харкові біля [Купецького] моста
«Околиці Харкова біля Основи»
Пр. М. «Орнаментальні композиції» А. К. Шпігель
Пр. М. «Орнамент (для підлоги й бордюрів) для метлахських плиток
заводу Бергенгейма у Харкові»
«Гущавина саду біля Богомолівського заводу», акварель (+)
«Околиці Богомолівського заводу в Харкові» (+)
«5 етюдів с. Івні», акварель (+)
«Обміри палацу Карамзіна в Івні»
«Пейзаж Харкова з шоссе Шпігеля», акварель, етюд (+)
«Околиці Харкова біля Лопані»
«Богомолівський завод»
«Околиці міста Валки»
«Пейзаж біля Валок»
«Село біля Валок»
«Берег Лопані» В. І. Токарева

1893 р.

«Хмари», акварель, етюд
«Поле з хмарами»
«Хата діда Тоцького в Лебедині», рисунок олівцем (+)
Ар. Деталізація зовнішньої та внутрішньої обробки
Земельного банку в Харкові
«Берега Лопані», акварель, етюд

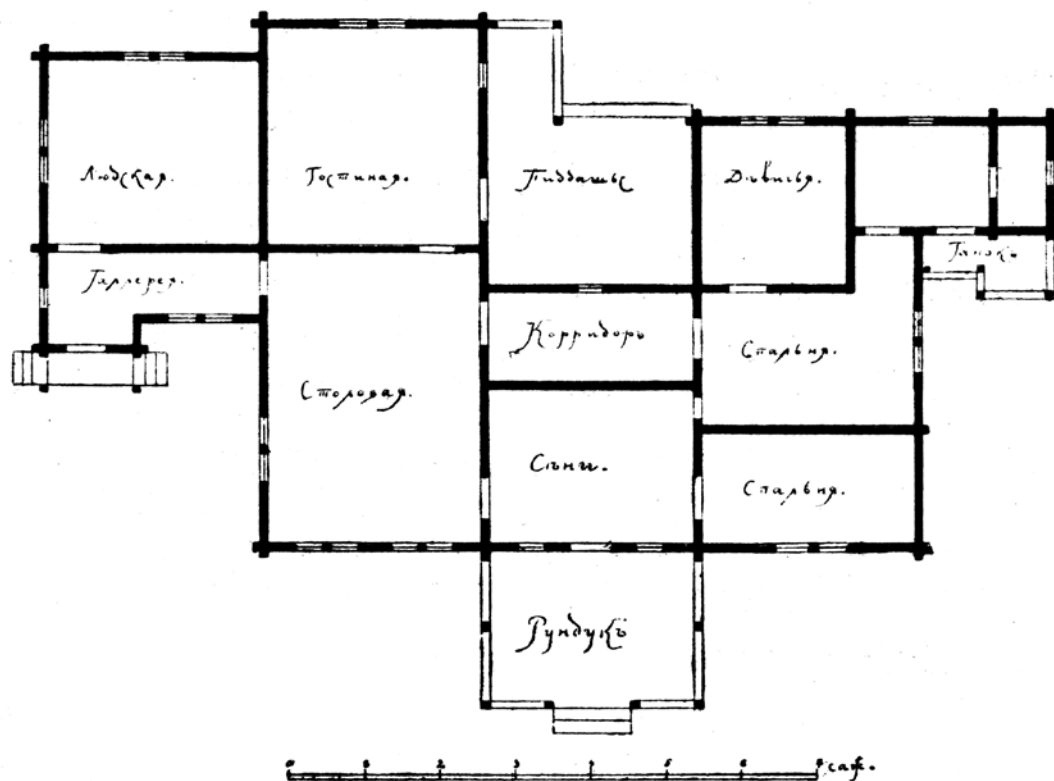
Іл. 11. В. Г. Кричевський. Левада в с. Шпиченцях. 1920.
К., о. 10х19. Приватна збірка

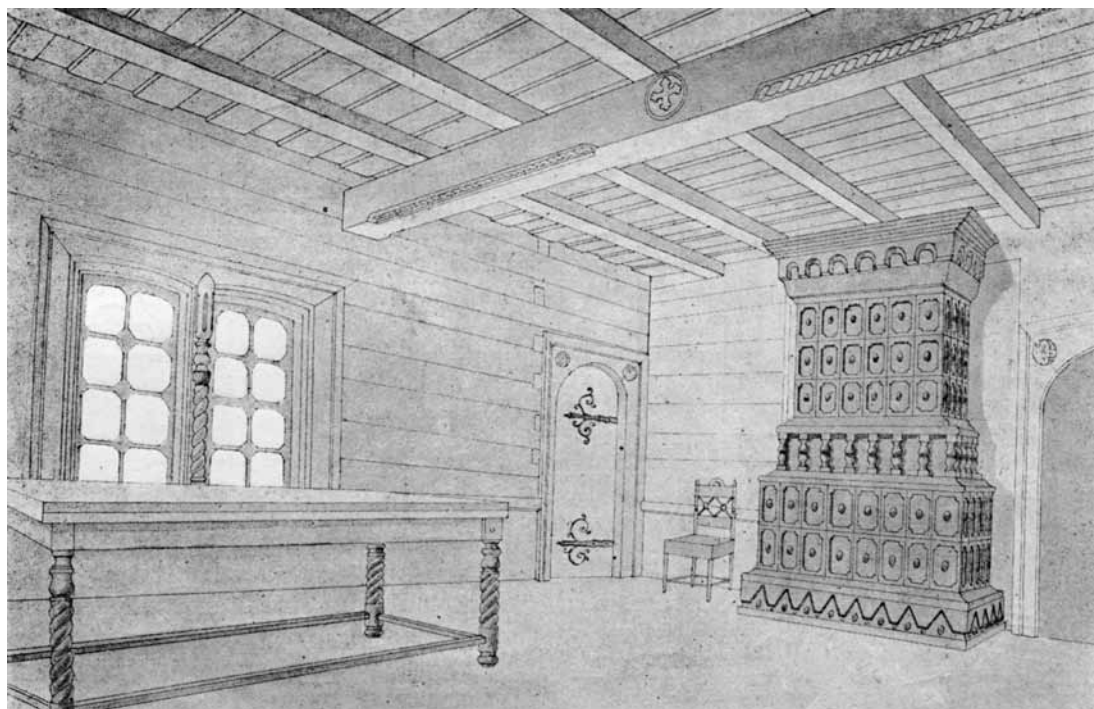
Іл. 12. В. Г. Кричевський. Хата в Шишаках. 1921 р.
Фанера., о. 32,5х46,5. Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

Іл. 13. В. Г. Кричевський. Будинок для гостей в садибі Г. П. Галагана в с. Лебединцях на Полтавщині. План. 1905. Друкарський відбиток. Публікується за: «Зодчий», 1915, №25, с. 248

Іл. 14. В. Г. Кричевський. Будинок для гостей в садибі Г. П. Галагана в с. Лебединцях на Полтавщині. Інтер'єр. 1905. Друкарський відбиток. Публікується за: «Зодчий», 1915, №25, с. 249

- Абов'янець** (Абовянець) З. — 211
Абрикосов О. І. — 289
Авдаков М. С. — 116, 118, 181, 280, 282, 289, 326
Авратинський О. — 214, 510
Адам, єпископ — 76
Азовський М. П. — 77
Алепський Павло — 85
Алімпій Печерський — 76
Алчевський І. А. — див. Алчевський І. О.
Алчевська Г. О. (Алчевська А. А.) — 109, 287, 289
Алчевський А. А. — очевидно, помилка; можливо, правильно Алчевська Г. О. (див.)
Алчевський Д. О. — 205
Алчевський І. О. (Алчевський І. А.) — 280, 313
Алчевський М. О. (Алчевський Н. А.) — 290
Алчевський О. К. — 109, 116, 278, 286, 346
Альошин П. Ф. — 131
Алякритський Н. І. — 212
Андерсен Г. К. — 172
Андрей Шептицький — 14, 16, 382, 386, 389, 408, 515–516
Андрієвський В. Н. — 208
Андрієнко І. — 309, 390, 435, 517
Аніосор (Аниосор) — 323, 325
Анкер А. — 62
Антоненко-Давидович Б. Д. — 439, 518
Антонович В. Б. — 16, 138
Антонович Д. В. — 14, 17, 51, 97, 104, 122, 189, 190, 215–216, 218–219, 284, 507, 510–511
Антонович К. М. — 188, 509
Аполон — 63
Артинов Г. Г. — 469, 520
Аскоченський В. І. — 44–45
Атаманюк В. І. — 432, 517
Афанасьєв-Чужбинський (Чужбинський) О. С. — 43, 45

Бабат І. Л. — 307, 321
Бабенко В. А. — 212
Бабій О. Й. — 432
Бабкин (Бабкін) М. О. — 115, 279
Багалій (Багалей) Д. І. — 16, 117, 172, 181, 212, 226, 279, 282, 346, 351
Бажан М. П. — 16–20, 111, 127, 139, 217, 234, 267, 284, 306, 321, 329, 425, 429, 508, 511, 514, 517
Байда (Вишневецький) — 77
Балавенський (Балавенский) Ф. П. — 28, 38, 506
Бальзак, О. де — 48
Бантиш Є. Я. — 267
Барбюс А. — 67
Бархин Г. Б. — 64
Башин І. О. — 215
Бейлі Скотт — див. Скотт Бейлі
Бейлі-Скотт — див. Скотт Бейлі
Бекетов О. М. (Бекетов А. Н.) — 16, 107, 109, 116, 118, 131, 147, 149, 181, 204–205, 218–219, 226, 278–279, 282, 286–289, 291–292, 297, 325–326, 344, 346, 511
Беклемішев В. О. — 119
Белкин В. П. — 262
Беяшевський Н. Ф. — див. Біляшівський М. Ф.
Бендер О. — 253
Бенуа Л. М. — 119
Бенш А. Ф. — 116

Бергенгейм Е. — 278, 280, 285, 328, 449, 518
Березовський Г. М. — 209–210
Беретті В. І. — 43
Беркос М. А. — 163
Бершадський Ю. Р. — 160
Бетховен, Л. ван — 18
Белій А. — 18
Биковець М. — 109, 507
Бич-Лубенський К. М. — 486, 521
Біла-Криниця Ф. Д. — 431
Білейкін Л. А. — 199–200
Білокінь С. І. — 390, 397, 419, 488, 490, 506, 514–516, 521
Біляшевський М. Ф. — див. Біляшівський М. Ф.
Біляшевський М. Ф. — див. Біляшівський М. Ф.
Біляшівський М. Ф. (Беяшевський Н. Ф., Біляшевський М. Ф., Біляшевський М. Ф.) — 34–35, 39, 118, 212, 366, 509
Бобинський В. П. — 431
Богдан(?) — 325
Богомазов О. К. — 215
Бодянский О. М. — 216
Бойко І. Х. — 132
Бойчук М. Л. — 13, 36, 38, 51, 185, 189, 215, 219, 277, 341–342, 361, 367, 490, 506, 512, 521
Бойчук (Налепинська-Бойчук) С. О. — 215
Бойчук Т. М. — 367
Боплан, Г. Л. де — 67
Борзенко С. — 219, 511
Борисенков — 248
Борщак І. — 185, 509
Ботвиновський Ю. Г. — 43
Бош Є. Б. — 52
Брадтман Е.-Ф. П. — 100
Брайчевський М. Ю. — 17
Браницька — 362
Бредов М. Е. — 362
Бренгвін Ф. — 117, 344–345
Броувер (Броуэр) А. — 262
Бруно-Боніфаций, єпископ — 76
Брюллов К. П. — 47, 50, 237
Бугайчук — 247
Будда С. — 307
Бузескул В. П. — 341
Бузько Д. — 48
Бульдін (Бульдин) К. П. — 71, 74, 141, 146
Булюбаші — 351
Бурачек І. М. — див. Бурячок І. М.
Бурачек М. Г. (Бурячок М.) — 35, 38–39, 51, 54, 103, 159, 162–163, 169, 189, 506
Бурданов Г. Г. — 36, 214, 299, 318, 506, 510
Бурячок І. М. (Бурачек І. М.) — 30, 38, 97, 216, 506
Бурячок М. — див. Бурачек М. Г.
Бутович М. Г. — 77
Бух Б. — 62
Бучма А. М. — 110, 173, 514

В. К. — 214, 510
Вагнер М. — 62
Вагнер, Отто — 17
Ван-дер-Рое — 62
Ванченко П. — 306
Варламов, піаніст — 486, 521